

## INGLIZ TILI MATNLARI TAHLILIDA LINGVOPRAGMATIK YONDASHUVNING MUHIM JIHATLARI

*Nigora Yuldasheva, magistrant,  
Farg‘ona davlat universiteti,  
O‘zbekiston, Farg‘ona sh.*

**Annotatsiya:** *Maqolada matnni tahlil qilishda lingvopragmatik yondashuvlarning roli ko‘rib chiqiladi. Bundan tashqari, biz taqqoslash va kontrastli tahlil qilishga harakat qilamiz. Maqolada pragmatik niyatlar muammosi ham chuqur o‘rganilgan. Lingvopragmatik tahlil leksika-grammatik va lingvostilistik tahlillarga asoslanadi va olingan ma‘lumotlarni lingvopragmatik talqin qilishda ularning mantiqiy davomi bo‘lib ko‘rinadi.*

**Kalit so‘zlar:** *Pragmatika, Pragmalingvistika, Lingvopragmatika, Pragmatik niyatlar, Murojaat qiluvchi (muallif, jo‘natuvchi, so‘zlovchi) va adresat, kommunikativ lingvistika, deavtomatizatsiya, lingvistik shaxs, adabiy nutq.*

### **KIRISH**

Barcha frazeologik vositalarning yagona, umumiy tabiatini, mohiyatini tan olish frazeologik birliklarni izchil o‘rganishga yordam beradi. Turli darajalar umuman tillarning paremiologik fondiga qiziqish maqol esa keyingi yillarda eng ko‘p qo‘llaniladigan maqol sinfi sifatida ko‘paydi. Ha, bu bir qator omillar bilan bog‘liq: turli xil keng tarqalgan foydalanish janr-stilistik yo‘nalish, pragmatik yukni oshirish matndagi maqollar, shu jumladan. Internet tili, maqollarni yangi jihatlarda ko‘rib chiqish muhim aspektlarini namoyon etdi (lingvokulturologik, lingvoaksiologik, lingvokognitiv, lingvokulturografik va boshqalar). Umumiy ma‘noda kommunikativ tilshunoslikning yo‘nalishlaridan biri bo‘lgan lingvopragmatikani til faoliyatining psixologik, ijtimoiy va madaniy jihatlariga urg‘u berib, inson faoliyati doirasidagi til omillarini o‘rganadigan fan sifatida ta‘riflash mumkin. Arielning fikri shundaki, "Pragmatika" lotincha yunoncha pragmaticus so‘zidan olingan bo‘lib, boshqalar qatori "harakat qilish, harakat qilish", "o‘tish, mashq qilish, erishish" so‘zlaridan kelib chiqqan "harakatga yaroqli" degan ma‘noni anglatadi [1.-2010]. V.N.Telia, lingvistik va madaniy yo‘nalishning asoschisi tilning frazeologik manbalarini o‘rganar ekan, maqolni bo‘lmagan deb hisoblaydi. Ky milliy "kodi" yoki shakllangan kundalik madaniyat tili asrlar davomida va avloddan-avlodga o‘tib, barcha munosabatlarni aks ettirgan

Muayyan madaniyat vakillarining hayotiy pozitsiyasi va falsafasi [28.-214].



M.L.Kovshovanning qayd etishicha, lingvokulturologik yondashuv etno-lingvistik tahlil [6.-5], N.I.Tolstoy tomonidan ishlab chiqilgan. Asosiyda lingvokulturologik metod - bu lingvistik bilimdagi pozitsiya madaniy ma'lumotlar saqlanadigan va uzatiladigan joy – tushuntirish o'tmish va kelajakni bashorat qilish" [6.-14]. Lingvokulturologiya kom-maqollarning leksikografik tavsifiga hamroh bo'lgan mentaria imkon beradi. mos keladigan birlikni talqin qilishda xatolardan qoching [29.-23]. Pragmatikada tilshunoslik: so'zlovchilarning ijtimoiy kontekstni emas, balki tilning tuzilishi va ekspressiv resurslarini tushunishlari bilan bog'liq bo'lgan tildan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish. V.Dreslar "Pragmatika tilshunoslikka aloqador emas. Shuning uchun biz chalkashmasligimiz kerak". Aksariyat tilshunoslar bu fikrga e'tiroz bildirishlari mumkin, biroq pragmatik jihatdan sust bo'lgan son-sanoqsiz olimlarning mavjudligi muammodir.[2.-18-19] ularning asosiy qismi pragmatik lingvistika, til maktabining bir turi va nutq va til o'rganishning alohida jihati ekanligini ishonchli tarzda ta'kidlaydilar.

Pragmalingvistika keng ko'lamlı masalalarnı o'z ichiga oladi, ammo ulardan tilshunoslik uchun eng mos bo'lganlari quyidagilardir: nutq strategiyalari va nutq ta'siri; pragmatik niyatlar va ularning turlari; matnli muloqotning maqsadga muvofiqligi va samaradorligidan dalolatdur. Bu maqsadli ijtimoiy faoliyat sifatida qaraladigan og'zaki faoliyat va odamlarning o'zaro ta'sirida va ularning bilish jarayonlari mexanizmlarida ishtirok etuvchi tarkibiy qism sifatida. "Matn" va "diskurs" atamaları bir-biriga o'xshash, ammo ekvivalent emas. Matn nutqning bir qismidir; u nutq jarayonida hosil bo'ladi. Matn va nutq tushunchalari o'rtasida yaqqol o'xshash bo'lmagan xususiyatlar mavjud bo'lsa-da, ular bir-biridan ajralmas, chunki ular foydalanuvchilari nuqtai nazaridan bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir. Garchi turli olimlar nutqni turli yo'llar bilan ta'riflashsa ham, ularning barchasi nutq kontekstida va o'ziga xos vaziyatdan kelib chiqqan holda talqin qilinadi, degan fikrni ilgari suradilar. Ko'pchilik taniqli tilshunos olimlarning fikricha, nutq tahlili jarayonida, xususan, adabiy sharhda muloqotning lingvistik, ijtimoiy, pragmatik, madaniy, psixologik omillarini hisobga olish zarur.

### MAVZUNING O'RGANILGANLIK DARAJASI

Adabiy nutqda lingvistik shaxsning lingvopragmatik talqini bilan bog'liq muhim masalalardan biri bu pragmatik niyat tushunchasidir. Lingvopragmatik yondashuvni o'rganish pragmatik niyat muammosini adabiy nutqda ta'sir va aloqani idrok etish samaradorligini tahlil qilishda hal qiluvchi vositalardan biri sifatida ilgari suradi. Pragmatik niyatni "matnda og'zaki ifodalangan murojaat etuvchining uning dunyosidagi rasmını qandaydir qayta qurish maqsadida unga ta'sir qilish niyati" deb ta'riflash mumkin [3;4-9]. Pragmatik niyatning bir nechta turlarini ajratib ko'rsatish mumkin va har birining ta'siri muayyan kontekstda farq qilishi mumkin. Til birliklari pragmatik tahlilda bevosita yoki aniq pragmatik niyatlarni aniqlashga yordam beradi. Shunday qilib, PI ning quyidagi turlari ajratiladi:

- "diqqatni jalb qilish" (diqqatni jalb qiluvchi niyat);
- "o'quvchini qiziqtirish";
- "hissiy ta'sir ko'rsatish";
- kontseptual ma'lumotlarga tegishli "bilim tuzilmalarini faollashtirish";
- "muxbirning ijodkorligini rag'batlantirish";
- "kontseptual dunyo rasmını ifodalash" [4; 34-56.]

Hissiy ta'sirning pragmatik niyati matnda qo'llaniladigan stilistik vositalarning butun tizimi tomonidan amalga oshiriladi. Atoqli qoraqalpoq shoiri Ibragim Yusupov asarlarida hissiy ta'sir ko'rsatish maqsadida metafora, epitet, personifikasiya kabi stilistik vositalardan foydalangan. Shunday qilib, ustun rol stilistik vositalarning konvergentsiyasiga tegishli. Moviy rang ma'noni anglatmaydi - rang, lekin u osmon ma'nosida. Moviy rang osmon ramzi sifatida ishlatilgan. Qolaversa, xalqimiz duo qildi. Xudo osmonda borligiga ishonadi. Muallif o'z lirikasining quyidagi satrlarida "quyosh jilmayib turibdi", "dala dehqonni chaqiradi" tarzida ifodalashning uslubiy vositasidan foydalangan, qolaversa, oksimoron qo'llanishi ham bor: "kun-tun". kitobxonlar qiziqishini orttiradi. Albatta ba'zi satrlarda u



she'riy jihatdan alliteratsiya, paronimiya, metonimiyadan muvaffaqiyatli foydalanadi va o'quvchilar e'tiborini jalb qilish uchun SD konvergentsiyasini yaratish talab etiladi. Avtomatlashtirish, ayniqsa, matnning sirt qatlamida kuzatilishi mumkin va har xil turdagi strukturaviy o'zgarishlar bilan tavsiflanadi, bu esa o'quvchilar e'tiborini jalb qilish uchun pragmatik niyatni aniqlashga xizmat qiladi. Bu ma'nolarga so'zlarning, frazeologik birliklar va sintaktik tuzilmalarning har xil vaqti-vaqti bilan o'zgarishini ko'rsatishimiz mumkin. Shunday ekan, bu pragmatik niyatni aniqlashning asosiy vositasi adabiy til me'yorlaridan chetga chiqish asosida qurilgan okkazionalizmdir. Masalan: Men uni beg'ubor deb atardim, chunki u juda ikkiyuzlamachi va juda semiz edi (Guksli, s.163)[5 s.34-56.]

Ma'lumki, til va muloqotning pragmatik jihati shaxsning lisoniy belgilarga munosabati, uning munosabati, baholari, his-tuyg'ulari, nutq harakatlarini nutq va nutqlarda ishlab chiqarish (va idrok etish)dagi niyatlarini ifodalash bilan bog'liq.

Pragmatik jihatdan tilning tuzilishi xatti-harakatlar tizimidir. [6;65]. Til birliklariga pragmatik yondashuvning semantikdan farqi J. Lich tomonidan taqdim etilgan. Gapning semantik ifodasi uning pragmatik talqinidan farq qiladi. Semantika qoidalarga bo'ysunadi (bu grammatikdir); pragmatiklar ma'lum tamoyillarga amal qiladi (bu " ritorik"). Grammatik qoidalar an'anaviy; pragmatikaning tamoyillari no'anaviydir: ular muloqot maqsadlari bilan rag'batlantiriladi. Pragmatika gapning ma'nosini uning pragmatik (yoki illokatsion) maqsadi ("kuch") bilan bog'laydi; bu munosabat bevosita yoki bilvosita bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, modallik matnning eng muhim xususiyatlaridan biri ekanligini isbotlaydi, uning ushbu toifadagi hisobi. Shuni ta'kidlash kerakki, eng to'liq nazariy ko'plab tadqiqotlarda uchraydi [7;138] doimiy kategoriya. Stilistik qurilmalar pragmatik maqsadlarni aniqlashda katta rol o'ynaydi. Masalan, Antonomaziya adabiy nutqda LPning individual rasmini, diskret shaxsiyatini, o'ziga xos xususiyatlarini ochib berish bilan birga " bilim tuzilmalarini faollashtirish" pragmatik niyatining samarali vositalaridan biri hisoblanadi.

#### **NATIJALAR VA MUHOKAMA**

Ushbu turdagi pragmatik niyatga oid oxirgi eslatmada antonomaziya tashqari matnda ramkalarni ifodalash va bilim tuzilmalarini faollashtirishga qodir bo'lgan boshqa til birliklari mavjudligini eslatib o'tish o'rinli bo'ladi. Ular:

- asosiy so'zlar (masalan, Devil Prada kiyadi modasi);
- takrorlar (masalan, "u" The Lovely Lady so'zining takroriy ishlatilishi);
- metaforalar (masalan, iblis, "Sevimli xonim"dagi kekxa jodugar);
- ishoralar (masalan, "Sevimli xonim"dagi Bakchante kulgi);
- ramzlar (masalan, Prada moda sanoati sifatida, Iblis Miranda Priestly va boshqa moda sanoatida ishlovchi Shayton Prada kiyadi);
- evfemizmlar (masalan, "ahmoq" o'rniga aqli zaif, o'rniga shaxsiy yordamchi

"Kotiba", "yog'li" o'rniga to'la "Iblis Prada kiyadi). Yusupov "Dasht tushlari" she'rida rus tiliga xos, uslubiy jihatdan neytral frazeologik birliklar bilan bir qatorda neologizmlardan ham o'rinli foydalangan: Qulaq aspadi- "tinglamadi", "tisi batpadi". do sth "izine tu'sti-"Chased", siymay xanama- " cheksiz baxtga ega edi" Bundan tashqari, tilshunoslikda inson omilini o'rganish "dunyoning kontseptual rasmini aks ettirish" pragmatik niyatining paydo bo'lishi uchun muhim asoslardan biri sifatida qaraladi. Buni tilshunoslikdagi inson omili adabiy nutqda LP va boshqa omillarning o'ziga xos xususiyatlarini talqin qilishda hal qiluvchi rol o'ynaydigan kontseptual va til dunyosi rasmlari o'rtasidagi munosabatlarni o'rganishni muqarrar qilish bilan izohlash mumkin. Shuni ta'kidlash kerakki, dunyo tasvirini tasvirlash uchun barcha til vositalaridan foydalanish mumkin. Xususan, asosiy tushunchalarni ifodalovchi ba'zi o'ziga xos og'zaki iboralarga ko'proq urg'u beriladi. Bundan tashqari, yuqori emotsional va baholovchi xususiyatlari tufayli sifatlar va qo'shimchalar muallifning kontseptual dunyo rasmini mukammal ifodalaydi.



## XULOSA

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, pragmalingvistik birliklarga til birliklari va funksional til sohalari bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Pragmatlar ma'lumot yig'ish funktsiyasi bilan qarama-qarshi bo'ladi. Pragmemalar har doim pragmatik axborot tashuvchilardir. Demak, matn tahlilida pragmemalarni farqlashda tadqiqotchi yuqorida qayd etilgan tamoyillar bilan shug'ullanishi, murojaat qiluvchining maqsadiga, uning lingvistik belgilarga munosabatiga e'tiborli bo'lishga harakat qilishi kerak. Murakkab pragmatik yondashuv tadqiqotchi tomonidan yozilgan matn butun tasvirni taqdim etadi va har qanday tushunmovchiliklarning oldini oladi.

### Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Telia, V.N. (1996). *Russian phraseology. Semantic, pragmatic and linguocultural aspects*. Moscow. (In Russ.).
2. Bredis, M.A. (2019). *Man and money: Essays on Russian proverbs and more*. St Petersburg (In Russ.).
3. Ariel Mira.(2010). *Research survey in linguistics*. Cambridge University Press. 2.Sh. Safarov. Nutqning etnosotsiopragmatik tahlili asoslari. –Samarqand, 2007. pp. 18-19
4. Sh.S. Sirojiddinov, (2018), “Mir Ali Shir Nava’i the Great”, Tashkent:Gafur Gulom, pp. 4-9.
5. D. U. Ashurova, (2017), “Text Linguistics”, Tashkent: Tafakkur Qanoti: pp.34-56. 5.I.Yusupov «Collection of essays». Three-volume I, II, III volumes. «Knowledge» publisher, 2018 p 352.
6. D. U. Ashurova, (2017), “Text Linguistics”, Tashkent: Tafakkur Qanoti: pp.34-56. 7.Morris, Ч.У. Значение и означивание // Семантика. – Москва,. – С.
7. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования.—М.: Наука, 1981. 138 с

